श्रीसाईलीला

स्थापना १९१६

साईबाबांच्या

मूर्ती पूजेचीं भांडीं

व

चांदीचे

सोन्याचे

मोत्यांचे

सर्व प्रकारचें दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वासु सुप्रसिद्ध पेढी

ई. आर. मालपेकर

जिनेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २

टे. नं. २९६३१

श्री साई वाक्सुधा

जो सद्वर्तनी असतो, ज्याच्यापासून सर्व प्रकारच्या दुष्ट भावना दूर पळाल्या आहेत, ज्याची आपल्या गुरूवर अढळ निष्ठा आहे, ज्यानें गुरूला सर्वस्व अर्पण केलें आहे; तसेंच ज्याच्या मनांत कोणत्याही प्रकारची फलाशा राहिलेली नाहीं त्यालाच एके दिवशीं परमात्म्याची भेट होऊं शकते. माणूस जिज्ञासू असावा लागतो; एकचित्त, एकध्यान असावा लागतो. त्याच्यावरच सद्गुरूची कृपा होते, व त्या कृपेचें फळ जिज्ञासूला मिळाल्याशिवाय रहात नाहीं.

—श्रीसाईसच्चरित्

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचें अधिकृत मासिक]

वर्ष ४४ वें]   जानेवारी १९६६   [अंक १० वा

: संपादक :

श्री. बी. जी. पोतनीस

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३२६१

: कार्यालय :

साई केतन, डॉ आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, प्लॉट नं. ८० बी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय बालक—

ईश्वरानें आपणास तीन महत्त्वाची साधनें देऊन ठेविलीं आहेत. त्या साधनांचा ज्या रीतीनें आपण उपयोग करूं त्याप्रमाणें आपणास इह परलोकीं सुखाचा किंवा दुःखाचा लाभ घडणार आहे. आपण सुखी होणें किंवा दुःखी होणें हें आपल्यावरच अवलंबून आहे. कोणती हीं तीन साधनें? शरीर, मन व वाणी. आपल्या हातून जीं कांहीं बरीं वाईट कार्यें होतात तीं या तीन साधनांच्या सहाय्यानें होतात.

मग हीं तिन्ही साधनें आपण चांगलीं कामें करण्याकडे कां बरें लावूं नयेत? आपल्या उद्धाराला पोषक असें कार्य कोणतें? आपलें शरीर कोणत्या गोष्टीसाठीं खपावें किंवा राबावें? या जगांत सेवेसारखें सत्कार्य दुसरें कोणतेंही नसेल. ज्यांची म्हणून सेवा करण्याची आपणास संधी मिळेल त्यांची निरपेक्षपणें सेवा करणें यासारखें अन्य पुण्यकारक कृत्य दुसरें कोणतेंही नसेल. तुम्ही कोणत्याहि उद्योगांत असा आणि उदर भरण्यासाठीं व जे तुमच्यावर अवलंबून असतील त्यांच्या रक्षणासाठीं तुम्हांला कोणता ना कोणता किंवा जो तुमच्या वाट्यास आला असेल तो उद्योग करणें हें तुमचें कर्तव्य आहे. तें कर्तव्य पार पाडीत असतां, दुसऱ्यांच्या उपयोगी पडण्याची लहानमोठी जी जी संधी मिळेल ती तुम्ही साधली पाहिजे. दुसऱ्याचें भलें करण्यांत आपण स्वतःचेंच भलें करीत असतों. ती जी निरपेक्ष सेवा तीच भगवंताची सेवा–ती सेवा भगवंताजवळ रुजू असते असें तुम्हीं निश्चित समजावें. आपण दुसऱ्याच्या उपयोगी पडलों याचा अभिमान तुम्हाला वाटण्याची मुळींच जरुरी नाहीं. त्या सेवेमुळें मनाला जो सात्त्विक आनंद होतो त्याची तुलना दुसऱ्या कोणत्याही आनंदाशीं करतां येणार नाहीं. तो आनंद हेंच तुमचें बक्षीस. दुसऱ्या कोणत्याही प्रकारच्या पारितोषिकाची तुम्हीं अपेक्षा करूं नये.

मनुष्यमात्राला अशा प्रकारच्या सेवेची संवय जडली पाहिजे. तो माणसाचा स्वभाव बनला पाहिजे. देवानें दिलेल्या या देहाचा यापेक्षां दुसरा कोणता उपयोग होऊं शकणार आहे? देवानें हा देह दिला तो सर्वांच्या उपयोगी पडण्यासाठीं या गोष्टीची आठवण आपणास सदासर्वकाळ होत राहिली पाहिजे व त्याप्रमाणें सतत कर्तव्याचरण घडत राहिलें पाहिजे.

'मन चिंती तें वैरी न चिंती' असें म्हणतात तें खरेंच आहे. आपल्या मनाचे व्यापार आपण नेहमीं ताब्यात ठेवण्यासाठीं झटलें पाहिजे. मन हें ओढाळ आहे. त्याला आपण विचाराची वेसण घालून त्याला ताब्यात ठेवलें पाहिजे. मनात सदासर्व-काळ सद्विचार येत रहातील याबद्दल आपण खबरदारी घेतली पाहिजे; मन ओढून नेईल तिकडे जायचें नाहीं. त्याला भगवत् चिंतनानें नेहमीं आटोक्यात ठेवण्यासाठीं आपण जपलें पाहिजे. मनात दुष्ट, पापी, मत्सरी व स्वार्थी विचारांना जरासुद्धा थारा द्यायचा नाहीं असा निर्धार करून तुम्हीं वागूं लागला मग दुष्ट, स्वार्थी व मत्सरी विचार मनात कशाला येतील! ज्याला स्वतःच्या मनावर ताबा मिळविता येत नाहीं तो काय करूं शकणार आहे? पुरुषार्थाचें साधन म्हणजे आपलें मन. मनात नेहमीं तेजस्वी, पराक्रमी व पुरुषार्थी विचार यावे. त्याविरहीत जे विचार असतील त्यांची कठोरपणें हकालपट्टी करण्यांत यावी.

आणि आपली वाणी. या वाणीच्या सहाय्यानें माणसें जोडतां येतात, तशींच तोडतांहि येतात. आपला जन्म तोडण्यासाठीं नाहीं तर जोडण्यासाठीं आहे. सर्वांना रुचेल, सर्वांना आनंद होईल, सभोंवारच्या लोकांना स्फूर्ति देईल असेंच बोलायचें, वायफळ बोलणें बोलायचें नाहीं. मधुर, हितकर व कल्याणदायक असेल तेंच बोलायचें.

पूज्य साईबाबांचें सारें जीवन आपण बारकाईनें पाहिलें असता आपणास हेंच दिसून येईल, ते आमच्यांत वावरले, आमच्या सुखदुःखाशीं समरस झाले, ते कशासाठीं? आमच्या सुखासमाधानासाठीं. वेळोवेळीं नाना प्रकारचे दाखले देऊन त्यांनीं आमचें मार्गदर्शन केलें, आमचीं दुःखें स्वतःवर ओढून घेतलीं, आमच्यावर संकटें आलीं असतां तीं दूर करण्यासाठीं ते झटले, अशा रीतीनें सेवाभावाचा, व दुसऱ्याच्या सुखदुःखांशीं समरस होण्याचा उच्च आदर्श सतत दृष्टीपुढें ठेविला आहे. तो उच्च आदर्श सतत दृष्टीपुढें ठेवून त्या प्रकाशांत आम्ही वावरूं लागलों तर त्यांतच आमचा उद्धार आहे.

—संपादक

———

संतोष

संतोष ! केवळ तीन अक्षरी शब्द ! परंतु त्या शब्दांत केवढी जादू भरलेली आहे ! मनुष्यानें नेहमी संतोषी रहावें; कारण त्यांतच सारें सुख व आनंद सामावलेला आहे. मन कसें नेहमी प्रसन्न असावें, कसलीही भगभग त्याच्यामागें नसावी. संतुष्ट कोण समजायचा? जो मनुष्य ईश्वरानें दिलेल्या स्थितींत समाधान मानून रहातो तो. प्रसन्नता, संतुष्टता ही एक मनाची अत्यावश्यक अवस्था आहे. ती अवस्था ज्याला प्राप्त झाली तो या जगांत खरा सुखी. माणसाचें कल्याण संतुष्ट रहाण्यांतच आहे.

हत्ती, घोडे, हिरेमाणकें व धनदौलत आपल्याजवळ विपुल प्रमाणांत असली म्हणजे आपण सुखी झालो असें समजायचें का? ज्याच्याजवळ तीं साधनें आहेत ते सुखी आहेत का? हीं साधनें तुम्हांला सुख देऊं शकत नाहींत. त्याहीपेक्षा महत्त्वाचें असें एक साधन आहे. तें तुमच्याजवळ ज्या प्रमाणात असेल त्या प्रमाणांत तुम्ही सुखी. तें साधन म्हणजे संतोष, समाधान. ' तेंच तयाचें अचंन समाधान सर्वभुतीं.'

रामदास स्वामींनी म्हटलें आहे कीं, ' समाधानें समाधान वाढे, मैत्रीनें मैत्री वाढे,' आपण आपली वृत्ती नेहमीं समाधानी ठेवण्यासाठीं जगलें पाहिजे. हत्ती, घोडे, रत्नालंकार यांच्यामुळें आपणास सुख मिळेल असें ज्याला वाटतें, त्याचें तें वाटणें अत्यंत चुकीचें असतें. संतोष हेंच सर्वांत मोठें व प्रत्येकानें वांछनीय असें धन आहे. बाकीचीं धनें कधीं ना कधीं मनात असंतोष व असमाधान उत्पन्न करणारी म्हणून त्यांचा पाठलाग करूं नये.

द्रव्यप्राप्ती करण्याच्या मार्गी आपण लागतों. त्याचा आधार असतो लोभ. द्रव्य कितीहि मिळालें तरी लोभ वाढतच जातो आणि संतोष सुखाचा आधार असतो. तेव्हां लोभ आणि त्याग या दोहोंपैकीं तुम्ही काय पत्कराल? त्याग करण्यांत सुख व आनंद यांचा लाभ होतो.

दुसऱ्यापाशीं असलेली वस्तु मला मिळावी असा लोभ बाळगणारीं माणसें या जगांत सर्वत्र आढळून येतात. ज्याच्या जवळ एखादी वस्तु असते त्यालाहि तिचा लोभ असतोच. त्या बळावर तो म्हणत असतो कीं, छे! मी कदापि ती वस्तु दुसऱ्यास देणार नाहीं. असा हा सतत झगडा चालू असतो व तो असंतोष निर्माण करीत असतो. त्यावरून आपण सावध राहिलें पाहिजे.

आपल्या लोकांचा धर्मसंशोधनाकडील कल

पाळिलों पोषिलों सर्वस्वी अजिवरी ।
वागविलों करीं धरोनियां ॥ १ ॥

आतां काय माझा घडेल अव्हेर ।
मार्गीं बहु दूर वागविलें ॥ २ ॥

नेदी वारा अंगीं लागों अघाताचा ।
घेतला ठायींचा भार माथां ॥ ३ ॥

तुका म्हणे बोल करितों आवडी ।
अवीट तेचि गोडी अंतरीची ॥ ४ ॥

ह्या अभंगांत तुकारामबावा देवाला आळवून काय म्हणतात तें पाहूं या, ते म्हणतात कीं, ज्या मला त्वां आजपर्यंत सर्वस्वी पाळिलें, पोषिलें व हातांत धरून वागविलेंस, तसेंच मागें लांबपासून बहुत दूरवर तूं मला वागवून आणिलेंस, त्या माझा तूं आतां अव्हेर करिशील काय ? मुळापासून तूं माझा सर्व भार आपल्या शिरावर घेऊन संकटाचा, किंवा आघाताचा वाराहि लागूं दिला नाहींस असा जो तूं तो आतां माझा अव्हेर करिशील काय ? असें कधींहि होणार नाहीं.

याच धोरणावर, पण दुसऱ्या समजुतीनें, आज वरील अभंगाचें विवेचन करावयाचें आहे. सामान्यतः मार्गदर्शक जो असतो तो हातीं धरून वाट दाखविणारा असतो. आणि वाटसरूचा बोजा आपल्या डोईवर घेऊन चालणारा मार्गदर्शक त्याहूनहि विरळा. ज्याचा बोजा त्याच्या माथ्यावर असाच प्रकार बहुधा आढळतो. आपल्या व अन्य धर्मीच्या लोकांत मुख्य फरक हाच आहे कीं, आम्ही पूर्वीपासून देवावर सर्वेपरी भार ठेवीत आलों आहों; तशा प्रकारें निदान तितक्या मानानें इतर लोकांनीं केलेलें आढळत नाहीं. याच कारणानें आपल्या हिंदु लोकांविषयीं चांगल्या बुद्धीनें विचार करणारे, केवळ टवाळकीनें बोलणारे नव्हत, असे लोक एक आक्षेप घेतात तो हा कीं,' तुम्हां हिंदु लोकांमध्यें धर्मसंबंधानें उठाठेव व वाटाघाट करण्याची संवय दिसण्यांत येते ती कां ? एक थोर पार्शी गृहस्थ, पुण्याचे खानबहादुर दोराबजी पदमजी, कांहीं दिवसांमागें भेटले होते. त्यांनीं हाच सवाल केला कीं, इतर लोकांचे धर्मसंबंधीं आचार, मतें व संप्रदाय, तसेंच सामाजिक अथवा कुटुंबव्यवस्थेच्या संबंधाचे आचारविचार सर्वच अति शुद्ध असतात, आणि त्यांमध्यें दोषाचा भाग मुळींच नसतो असें नाहीं; तर कोणांत दोष कमी, कोणांत

आधिक, अशा तारतम्याचा भाग मात्र असतो. मग हिंदु लोकांच्याच मोथनीं हें काय घुसले आहे? तुम्ही नवीन नवीन धंदेरोजगार शोधून काढावे, देशाची संपत्ति वाढवावी तें सोडून बौद्धधर्माप्रमाणें धर्मसंबंधीं अथवा सामाजिक बाबतींत चालण्यात होणारे त्रास व अडचणी व लोकनिंदा आपणावर ओढून आणण्याची पंचाईत का करितां?

इतर धर्मांच्या लोकांनी धर्मसंबंधीं सुधारणा केली, तरी ते देवळें बांधून आमच्यासारखे चर्चा करीत बसले नाहींत, हें खरें आहे; आणि त्याअर्थी ह्या आक्षेपाचा विचार व त्याचें समाधान करणें इष्ट आहे. एका पुरुषास एकदम अनेक स्त्रिया असण्याच्या संबंधानें महंमदी धर्म आपल्यापेक्षां अधिक सदोष आहे, तरी त्याच्या दूरीकरणार्थ व्यवस्थित सभा स्थापन होऊन, चळवळ करण्यात आलेली कोणाच्या आढळण्यात आहे काय? नाहीं. यावरून हें उघड दिसतें कीं, या आपल्या जन्मभूमीची खाणच आहे कीं, असल्या गोष्टीत इतर लोक जसे उदासीन राहतात, अथवा बुद्धीस वाटेल तसें करितात तसें आपणास करून चैनच पडावयाचें नाहीं. इतर लोक अशा गोष्टीत तटस्थ किंवा उदासीन असतात, अथवा मुळींच लक्ष पुरवीत नाहींत, परंतु आम्हांस उपद्व्याप पाहिजे. आपले दोष सर्व लोकांपुढें का मांडावे व एकमेकाविषयीं जिकीर कां वाढवावी, असा आपल्या मनात जणूं विचार येतच नसतो; इतर लोक लौकिकार्थ, सार्थनाच्या प्राप्त्यर्थ अथवा आपली औद्योगिक अथवा सांपत्तिक स्थिति सुधारण्यासाठीं चळवळींत पडतात. आपल्या हिंदु लोकांचा विचार याच्या उलट असतो, असें म्हणावयास हरकत नाहीं. आपल्या लोकांच्या अंगात धर्मसंबंधीं बाबतींत चळवळ करण्यात एक प्रकारचें स्फुरण चढत असतें. आणि आपल्या मनाची आपल्यामागें टोंचणी असते, ती आपणास स्वस्थ बसू देत नाहीं. पण हा दोष म्हणा, किंवा गुण म्हणा, आजकाल लागलेला आहे असें नाहीं.

आधुनिक काळांत बाळशास्त्री जांभेकर व दादोबा पांडुरंग यांच्या वेळेस ही चळवळ नव्हती असें नाहीं. ही करण्यात व्यर्थ कालक्षेप व पराक्रमाचा अपव्यय होतो, असें वाटून इतर लोकांस व आपणापैकींही कित्येकांस दोष दिसतो. अर्थात् ज्या धर्मसंबंधीं व सामाजिक बाबतींचा परस्पराशीं आपल्या लोकांमध्यें अतिनिकट संबंध असतो, त्यांत सुधारणा करण्याविषयीं इतकी खटपट व इतका हट्ट कां, हा प्रश्न सहजच निघतो आणि त्यांत काहीं अर्थ नाहीं, किंवा तो विचार करण्यासारखा नाहीं असें नाहीं. एक गोष्ट निर्विवाद आहे कीं, ही उठाठेव करण्याची संवय, सदोष असो वा निर्दोष असो, तिला चांगला गुण माना, अथवा वाईट खोड माना, पूर्वीपासून चालत आलेली आहे. असा प्रकार, अशी समजूत, आतां पाश्चात्य शिक्षण मिळाल्याचा परिणाम नसून पूर्वीपासून आहे. हें नवीन बंड उपस्थित झालेलें नाहीं, हें आपल्या देशाचा इतिहास पाहिला असतां बौद्ध, जैन हे धर्म तसेच शांकर, रामानुज, माध्व, वल्लभ व स्वामीनारायण हे एकामागून एक झालेले संप्रदाय याच गोष्टीची साक्ष देतात. नाना प्रकारचे उद्योग,

जलपर्यटण, यात्रि॰ करुं सामर्थ्य प्राविण्य, इत्यादि गोष्टींतून लक्ष कमी होऊन देवाचा सहवास व्हावा, त्याच्याशीं लडिवाळपणाचे बोल बोलावे, देवाचा व आपला संनिकट संबंध मनात अणून त्यास आळवावें, एतदर्थ प्रयत्न करण्यास व नवीन नवीन धर्म व्यवस्था करण्यातच आपला ऐतिहासिक काल गेला आहे, असें आपणांस दिसून येईल. ही धर्मसंबंधीं चळवळ करण्याची चाल आरंभापासून आहे आणि ती कबीर, नानक, चैतन्य, तुकाराम इत्यादिकांच्या चरित्रांवरून सिद्ध होते. देशात अनेक वेळां राज्यक्रांति झाली, बहुत राजे आले व गेले; परचक्रें आलीं गेलीं; परंतु या कारणामुळें आपल्या लोकसमजास धर्मसंबंधीं बाबतीत चळवळ करण्याची जी संवय पडलेली आहे तिजमध्यें फरक झालेला, किंवा तिचें रूपांतर झालेलें आढळत नाहीं. विदेशी व विधर्मी लोक येथें सत्ताधारी झाले, त्यांपैकीं कित्येक येथले स्थानिक झाले, तरी जसे तांदळात मिसळलेले मूग पाट्यावर घातले असतां अगर सुपात घालून घोळले असतां वेगळे होतात, तद्वत् आमचे हिंदु लोक त्यांपासून अलग राहिले. हजारों वर्षांपासून आपल्या लोकाची समजूत ही कीं, आपल्या दुःखाचा व संकटाचा भार सर्वपरी देवाच्या डोकीवर घालावा, म्हणजे काकळूत येऊन तोच त्याचा परिहार करितो. कित्येक लोकांस ही समजूत व तिच्यामुळें उद्‌भूत होणारी धर्मसंबंधीं बाबतींतच चळवळ करण्याची मनाची प्रवृत्ति ही प्रापंचिक बाबतींत प्रत्येक प्रगतीस अवरोध व न्हास करणारी असें वाटतें; तरी ती आमच्या हाडींमासीं इतकी मुरलेली आहे कीं, ती आमचें भाग्य होऊन राहिली आहे आणि आमचा उदय झाला तर तद्द्वाराच व्हावयाचा असें दिसतें.

इंग्रजी शिक्षणाचें हें फळ, अथवा ही नवीन टूम म्हणणें निवळ चुकीचें आहे; हा प्रकार परंपरेनें चालत आलेला असून धर्मसंबंधीं व त्याला चिकटून असणाऱ्या सामाजिक बाबतींत अधिक जिकीर असणें ही स्थिति, आम्हा लोकाची आरंभापासून स्वाभाविक आहे. हा देहस्वभाव चांगला आहे, किंवा त्याचें खंडन व्हावें हें बरें, हा निराळा मुद्दा आहे आणि याविषयीं मतभेद असू शकेल. आपण नावें ठेवितों, दुसऱ्याकडून ठेवून घेतों व तंटे भांडणें वाढवितों; यापेक्षा ज्याच्या त्याच्या बुद्धीस रास्त व उचित वाटेल तें धर्मसंबंधीं अथवा सामाजिक गोष्टींत ज्यानें त्यानें मुकाट्यानें करावें आणि औद्योगिक स्थिति सुधारण्याकडे मन वळवावें हें बरें, असें दुसऱ्या देशांतील व धर्मांतील लोकांस वाटो व आमच्यामध्यें आपआपसात अधिकार आणि योग्यता ह्यांच्या योगानें या संबंधानें न्यूनाधिक भाव असो; पण, आपणांमधील जे लोक धर्मसंबंधीं व सामाजिक सुधारणा करण्यास झटणाऱ्यांस तुम्ही इतके हटवादी का होता असा प्रश्न करितात, त्यांस आमचा उलट सवाल हा आहे कीं, होय. आम्ही आग्रही, हट्टी आहों खरे, पण तुम्ही तसे कां होतां? आमची धर्मसंबंधीं सुधारणेची दिशा वेगळी असो; पण तुमचा तरी त्यासंबंधानें आग्रह कां? यावरून असें सिद्ध होत नाहीं काय कीं, धर्मसंबंधीं चर्चा, विवेक व भांडणें हेंच या देशाचें स्वरूप, हाच येथील जणूं काय हवापाण्याचा गुण आहे? ब्रह्मबांधव उपाध्याय

जांवाचे बंगाली गृहस्थ सिंघ हैदराबादेहून येथें आले होते; त्याची गांठ पडून याच संबंधानें संभाषण झालें. हे मूळचे हिंदु धर्मानुयायी असून नंतर ब्राह्म झाले व नंतर धर्मांतर करून रोमन कॅथॉलिक पंथाचे खिस्ती झाले. त्याच्या चारित्र्यावरून व मतांवरून धर्मचर्चाच आमच्या लोकास सर्वांत प्रिय आहे, असेंच सिद्ध होतें.

या गोष्टीला, ह्या स्वभावाला उपायच नाहीं. आमचें जात्या लक्षणच असें आहे. जसें भात आणि नारळ व जोंधळा आणि बाजरी, कोंकण; देश व गुजराथ यांत अनुक्रमें पिकत असतात आणि याला जमिनीचा गुण कारण आहे, तसा या देशाचा धर्मसंबंधीं चळवळीच्या बाबतींत प्रकार आहे. हें स्वरूप, हा उद्योग चांगला आहे कीं नाहीं, हा निराळा मुद्दा आहे. देवाचा आपणांवर विशेष लोभ आहे, असें आपले लोक इतर धर्मांच्या लोकाप्रमाणें मानीपणानें, अभिमानाने, अथवा अव्यवस्थित रीतीनें मानीत आलेले नाहींत, ही गोष्ट या संबंधानें आपण लक्षात ठेविली पाहिजे. यहुदी लोकामध्यें आपण परमेश्वराचे आवडते अशी समजूत आहे. पण, त्याच्यापेक्षा इकडला, निदान विस्तारानें जास्ती व अधिक निर्मळ, शुद्ध अशी आपल्या लोकाची समजूत आहे. आणि हाच आपला विशेष गुण आहे. देवाचा व आपला सन्निकट संबंध आहे; संसारांतील अरिष्टांत व दुःखात देव आपला पाठीराखा आहे; त्याच्यावर भरवसा ठेविला असता तो आपला सर्व भार वाहील, कधीं अव्हेर करणार नाहीं, ही बुद्धि प्रत्येकाच्या ठिकाणीं जागृत आहे; हा विश्वास दृढ आहे; हें आपल्या लोकाचें भाग्यच समजलें पाहिजे. हा उपजत अंगस्वभाव, हा विशेषपणा टाकून देता येत नाही, तर तो शुद्ध मार्गानें जाईल, अशी योजना केली पाहिजे, असें त्यास वळण दिलें पाहिजे; आपल्या अंगीं साहस, पराक्रम, सामर्थ्य वाढविण्यासाठीं निरंतर प्रयत्न केला पाहिजे. पण, तें या अंगस्वभावास चांगली दिशा लावून होण्यासारखें आहे आणि झालें पाहिजे. नाहीं तर साबण लावून काळ्याचें पांढरें करावयास केलेली खटपट पाण्यात जाते तसें होईल. हें माप पदरीं पडतें खरें; परंतु त्यासाठीं खेद मानण्यास कारण नाहीं असें मला वाटतें. हा स्वभाव, किंवा हा विशेष चाळीस कोट प्रजेच्या अंगीं ठेवून देव तिला फुकट जाऊं देईल, असें सहसा मानवत नाहीं. आपल्या लोकातील निरनिराळ्या पंथाचा मार्ग वेगळा असला, तरी सर्वांचा दृढ विश्वास वरील अभंगांत तुकारामबावानीं वर्णन केल्याप्रमाणें असल्याकारणानें उद्देश एकच असतो. साराश, धर्मसंबंधीं चर्चा व चळवळ आपल्या लोकांत कोणत्या ना कोणत्या रूपानें अथवा दिशेनें पूर्वीपासून चालत आलेली आहे; ती नवीन शिक्षणाचा परिणाम आहे किंवा आजकालची आहे असें नाहीं. आतां धर्मविषयक बाबतींत उदासीनता आपल्या लोकास श्रेयस्कर कां वाटत नाहीं, याचा ज्याचा त्यानें आपल्या ठिकाणी विचार करावा.

दोन देवभक्तांची कथा

पूर्वसमुद्राच्या काठीं वड्याजगन्नाथ क्षेत्राचा सात्विक राजा ईश्वरभक्तीविषयीं प्रख्यात होता. तो देवाची तिन्ही त्रिकाळ पूजा अर्चा करी. तो उदार होता व सर्व प्राणिमात्रांना अन्नदान करण्यांत दक्षता बाळगीत असे.

एके समयीं तो सात्विक आपलें नित्यकर्म आटोपून कांहीं करमणूक व्हावी म्हणून महाद्वारांत जाऊन द्यूत खेळत बसला. द्यूताचा रंग भरला असतांना तो सात्विक एकाग्रतेनें द्यूतामध्यें अगदीं गढून गेला. त्या समयास त्या ठिकाणीं देवाचा पुजारी प्रसाद वाटण्याकरिता आला. सर्व मंडळींनीं प्रसाद घेतला. राजाची पाळी येतांच राजानें आपलें चित्त व नेत्र खेळांतच ठेवून पुजाऱ्यापुढें नुसता डावा हात पसरला. पुजाऱ्याला तो प्रकार विपरीत वाटून तो डाव्या हातावर प्रसाद न ठेवितां तसाच निघून गेला. खेळण्याच्या नादांत राजाला या गोष्टीचें कांहीं भान नव्हतें. द्यूत संपूर्ण होतांच राजानें प्रसादाची चौकशी केली तेव्हां मंडळींनीं राजाला पुजाऱ्याबद्दलचा सर्व मजकूर विदित केला. तो वृत्तांत ऐकून आपण प्रसादास अंतरलों अशा समजुतीनें राजा फार दुःखित झाला. त्या दिवसापासून राजानें देवाच्या गाभाऱ्यांत जाण्याचें बंद केलें. एखाद्या चुकार सेवकाप्रमाणें त्याची वृत्ति होऊन तो लाजेनें महाद्वारांतच तिष्ठत असे. आपण प्रसाद घेण्यास हयगय केली आणि त्याकरितां बेगुमानपणानें वामहस्त पुढें केला याबद्दल त्याला मोठा पश्चात्ताप वाटला. त्यानें उजव्या हातास अपराधी या नात्यानें शिक्षा करण्याचा संकल्प केला.

त्यानें आपल्या प्रधानाला एकांतांत नेऊन असें सांगितलें कीं, "मी आपल्या मंदिरांत शयन केलें म्हणजे त्या ठिकाणीं कोणी पिशाच्च येऊन खिडकींतून आंत हात घालून मला डवचतें. या गोष्टीची मला फार भीति वाटते, तरी तूं मंचकाशेजारीं उभा रहा. पिशाचाचा हस्त आंत येतांच तो तूं तोडून टाक."

राजाचें भाषण प्रधानजीला खरें वाटलें. तो हातामध्यें तरवार घेऊन मंचकाशेजारीं दडून बसला. राजानें गवाक्षद्वारांतून आपलाच उजवा हात आंत घातला. हात पाहतांच प्रधानानें आपल्या शस्त्रप्रहारानें तो तात्काळ छेदून टाकिला.

हात तुटून खाली पडताच प्रधानानें तो उचलण्याकरितां त्याजवर नजर टाकली. तो हात खुद्द राजाचाच आहे असें ध्यानात येताच प्रधान मोठमोठ्यानी शोक करूं लागला. त्याचा विलाप ऐकताच राजा बाहेरून आंत आला आणि प्रधानाचें समाधान करण्याकरिता बोलला. "प्रधानजी, आपण स्वस्थ असा. तो उजवा हात अपराधी व माझा शत्रु असल्यानें मी आपल्या खुषीनेंच त्याला ही शिक्षा दिली आहे." इतकें सांगून राजानें सेवकाकरवीं तो हात पालखींत घातला आणि तो आपल्या सेवकांना म्हणाला "तुम्ही ही पालखी घेऊन देवळांत जा व जगन्नाथाला माझा असा निरोप कळवा कीं, मी फासे खेळण्यांत गुंतलों असताना ज्या हातानें प्रसाद घेण्याची हयगय केली तो तुमचा अपराधी हात तुमच्याकडे पाठवून दिला आहे. सर्व कर्मेंद्रियांत मला हा हातच गुन्हेगार वाटला. प्रभूच्या सेवेंत अंतर करणारा, द्यूतासारख्या निषिद्ध कर्मीत फासे फेंकणारा, वनामध्यें श्वापदांचे जीव घेणारा, असा हा दुर्जन, खळ, पापी व दुराचार करणारा हात तुमच्याकडे पाठवून दिला आहे. त्याला योग्य तें शासन करावें."

राजाच्या आज्ञेप्रमाणें दूतांनीं ती पालखी महाद्वारांत नेली आणि राजाच्या निरोपाचा पुनुरुच्चार केला. दूतमुखातून राजाच्या निरोपाचा उच्चार होताच वैष्णवांनीं त्या हातावर बुका व फुलें उधळलीं. राजाची विरक्ति व देवावरील भाव पाहून सर्व जन त्याला धन्यवाद देऊं लागले. याला म्हणावें दृढ भक्ति! नाहींतर ईश्वराची उपासना करणारे असंख्य जन दृष्टीस पडतात; पण त्यांच्या चित्तांत या सात्विकी राजाप्रमाणें विमलभाव नसल्या कारणानें त्यांच्या उपासनेचें सार्थक होत नाहीं. उदरपोषण करण्याकरितां देशाटन करून भलभलत्याच कृत्यांत प्राण खर्ची घालणाऱ्यानीं ईश्वरोपासनेंत जीव अर्पण करण्याचा बेत ठरविला तर त्यांच्या हातून किती तरी अद्‌भुत कर्में होतील; पण प्रपंचलोलुप व विषयांध जनाना परमेश्वरोपासनेचा मोठेपणा रुचणार कसा. त्यांना मुख्य हरिनामाचा कंटाळा. तापानें पछाडलेले दुःखी लोक ज्वरहरणार्थं चवदा चवदां लंघनें करतील, पण एकादशीचा एक उपास करून महत्पुण्य पदरांत पाडून घेण्यास मात्र तयार होणार नाहींत. एका कवडीकरिता आतगणांत जीवजाईपर्यंत भांडत बसणारे लोक हरिगुणाचा एकदां देखील उच्चार करण्यास कबूल होत नाहींत. घरावर दरोडा पडला असता हातावर हात चोळून स्वस्थ बसणारे हजारों सापडतील, परंतु सत्पात्राच्या हातावर खुषीनें एक पैसा टाकणारा एखादाही सापडावयाचा नाहीं. नाशवंत शरीर आणि संपत्ती यांच्या मोहांत गुंतून स्वहितास मुकणाऱ्या लोकांची जगतात दाटी असणें हा कलीचा महिमा आहे. हा सात्विक राजा तसा नसून फार निष्ठावंत व सुकृतवान होता. देवळांतील वैष्णवजन त्याचें गुणवर्णन करीत आहेत तो त्या ठिकाणीं असा चमत्कार घडला कीं, पालखीमधल्या त्या तुटक्या हाताचा तेथल्या तेथें दवणा झाला. पुजाऱ्यानें तो दवणा उचलून तात्काळ पुष्पवाटिकेंत

लावून टाकिला. नंतर पुजारी देवाचा प्रसाद घेऊन त्या राजाकडे गेले. राजानें प्रसाद घेण्याकरितां तो थोटा हातच लांब करण्याचा यत्न केला तों त्याचा हात पूर्वीप्रमाणें होऊन त्यानें प्रसाद ग्रहण केला. हें आश्चर्य पाहून सर्वजनांनीं हरिनामाचा जयजयकार केला.

याच पुण्यवान जगन्नाथ क्षेत्रांत कोणी कर्माबाई नांवाची एक ब्राह्मण स्त्री राहत होती. ती हरिभक्ति करण्यात रंगलेली असे. कर्माबाई गरोदर असताना तिच्या भ्रताराच काळानें ओढून नेलें. पतिनिधनामुळें तिला अपरंपार दुःख झालें. कांहीं काळानें ती प्रसूत होऊन तिला मुलगा झाला. तो मुलगा मोठा होऊन त्याचें लग्न झालें. पुढें कर्माबाईची सून गरोदर झाली तेव्हा तिला बहुत समाधान वाटलें. स्नुषा बाळंत होऊन तिलाही पुत्र झाला. नातू झाल्याच्या आनंदांत कर्माबाई सुख मानते आहे तोंच तिचा मुलगा पंचत्व पावला. पुत्रदुःखानें कर्माबाई होरपळून निघाली तरी ती समाधान मानून त्या नातवावरच जीव लावून राहिली. कांहीं काळानें कर्माबाईचें नातवंडही शांत झालें. नातवाच्या मृत्यूनें मात्र कर्माबाई पूर्ण निराश झाली. तिची सर्व उमेद खचली. तिला सर्व संसार निःसार भासून ती आपल्या जन्माबद्दल ईश्वराला गाऱ्हाणें सांगूं लागली.

या समयास क्षेत्रामध्यें कांहीं संत यात्रेकरितां प्राप्त झाले. त्यांनीं कर्माबाईच्या घरांतच बिऱ्हाड दिलें. घरची मालकीण कर्माबाई सदा उदास दिसते असें जाणून संतांनीं तिला तिच्या चिंतेचें कारण विचारिलें. कर्माबाईनें त्याना आपला कर्मइतिहास सांगितला. संतांनी लागलीच तिला संसारांतील दुःखरूप यातनांचा विचार समजावून दिला. संसारातील सर्व सुख स्वप्नवत् असून तो संसार नाशवंत आहे असें संतमुखांतून ऐकतांच कर्माबाईचें चित्त द्रवलें. ती संतांच्याच चरणीं लागली.

पतितांचा उद्धार करण्यास मृत्युलोकीं अवतीर्ण झालेले संतसाधु आपल्या चरणीं नत झालेल्या जडमूढांचा उद्धार केल्यावाचून कसे राहतील! त्या संतांनीं कर्माबाईस एक लहानशी गोपाळमूर्ति अर्पण केली आणि पुत्र व नातु यांच्याप्रमाणें त्या मूर्तीवर प्रेम करण्यास सांगून संतजन आपल्या वाटेनें निघून गेले.

कर्माबाईला त्या मूर्तीचें वेड लागून राहिलें. ती त्या मूर्तीला लहान अर्भकाप्रमाणें सर्व उपचार करूं लागली. ती त्या गोपाळास न्हाऊं घालून पाळण्यात निजवी, त्याला दूध पाजी, वाटीमध्यें दहीभात कालवून ती त्याला जेवूं घालण्यास बसे. तिचा खरा भाव पाहून ती गोपाळमूर्ति खरोखरीच जेऊं लागली.

हा प्रकार चालू होऊन कांहीं दिवस लोटल्यानंतर कर्माबाईच्या घरीं कांहीं अग्निहोत्री ब्राह्मण येऊन वस्तीस उतरले. त्यानी कर्माबाईची कृति पाहून तिला सांगितलें कीं, "अशा प्रकारें केलेली सेवा देवाला रुजू होत नाहीं. स्नान केल्यावाचून कृष्णपूजा करूं नये. ओंवळ्यानें दाखविलेला नैवेद्य देव स्वीकारीत नाहीं."

अग्निहोत्र्यांच्या उपदेशास वेद समजून ती कर्माबाई दुसऱ्या दिवशीं सडा, समार्जन, धुणें, स्नान, वगैरे कृत्य उरकून मग स्वयपाकास लागली. तिच्या घरकृत्यामुळें देवाच्या नैवेद्यास फार उशीर झाला. तेव्हां जगन्नाथानें पुजाऱ्याच्या स्वप्नांत जाऊन सांगितलें कीं, " कर्माबाईच्या घरांत वस्तीस उरलेल्या कर्मठ ब्राह्मणांनीं तिच्या मनात विकल्प उत्पन्न केल्याकारणानें मला जेवणाला फार उशीर होतो. तरी तुम्ही जाऊन तिला समजावून सांगा आणि नैवेद्य लौकर मिळेल असें करा. "

परमात्मा शुद्ध चैतन्य असून मायातीत असल्यामुळें त्याला कर्माचें बंधन असणें शक्य नाहीं. सर्व कर्में करून स्वतःकडे अकर्तेपण घेणारा विश्वव्यापक परमात्मा कधीकाळीं कर्माच्या योगानें बद्ध होत नाहीं, ही गोष्ट सत्य मानून तो पुजारी अनेक भक्तजनासह कर्माबाईच्या घरीं गेला. दृष्टांताप्रमाणें त्यानें तिला सूचना दिली. त्याच्या सूचनेप्रमाणे कर्माबाईनं लागलीच पाक करून गोपाळकृष्णापुढें नैवेद्य ठेविला. त्या शुद्धभावी कर्माबाईचा नैवेद्य प्रभुने सर्वांच्या देखत आपल्या मुखात घातला.

अग्निहोत्र, यज्ञयागप्रसंगींही जो परमेश्वर स्वतः नैवेद्य खात नाहीं, नाना योगक्रियानाहि जो सापडत नाहीं, सोवळ्या ओवळ्याच्या कटकटीनें शुद्धभावास मुकलेल्या कर्मठाच्या कर्मासही जो गवसत नाहीं तो परमात्मा कर्माबाईसारख्या अनन्य बाईच्या घरीं मागासारखा जेवितो हा भक्तिमहिमा होय. शुद्धभावनारहित माणसाला ही भक्तीची खूण कधींहि समजावयाची नाहीं. या गोष्टीचें कोडें उलगडून घेण्याची जर कोणास इच्छा असेल तर त्यानें अहंभावाचा त्याग करून हरिभक्तिपुढें लीनच व्हावयास पाहिजे. चतुराननासहि ज्याचें समग्र वर्णन करितां येत नाहीं त्या परमात्म्यास नैवेद्य दाखविण्यापूर्वीं कर्माबाईची खिचडी यावी लागते अशी जगन्नाथक्षेत्रांत आद्याप-पर्यंत साक्ष चालू आहे.

लहान मुलांच्या आंकडीवर

जुनें आणि प्रसिद्ध औषध

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्व्हलशन् रेमेडी

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ६६, मरीन ड्राईव्ह, मुंबई १.

: स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाडीलाल कं. — दवाबझार, मुंबई २.

आदर्श पुत्र लव आणि कुश

रामवंशाचे उत्तराधिकारी लव-कुश आहेत, त्यामुळें पुष्कळ लोक आम्ही लव-कुशांच्या वंशांतील-सूर्यवंशी आहोंत असें अभिमानानें सांगतात. वाल्मीकींनी सुरवातीला स्वतःचा रामायण लिहिण्याचा हेतु सांगितला आहे, त्यामुळें उत्कृष्ट मानवव्यवस्था आणि आदर्श चरित्रमूर्ति रामाचा जगापुढें चारित्र्याचा आदर्श म्हणून ठेवून वाल्मीकि स्वतःला कृतकृत्य मानीत आहेत. त्यामुळें जातां जातां पराक्रमी असलेल्या शूरवीर लवकुशांचें वर्णन करीत आहेत.

अत्यंत लहानपणीं त्यांनीं रामायण तोंडपाठ केलें होतें. वाल्मीकि त्यांच्याजवळून तें ऐकून घेतात. वाल्मीकींनीं त्यांना शस्त्रविद्या, धनुर्विद्या, क्षात्रधर्म, वगैरे शिकविलें होतें. भवभूतीनें लवकुशांचें सुंदर वर्णन केलें आहे. अश्वमेधयज्ञ एकच क्षत्रिय चक्रवर्ति राजा आहे याचें प्रतीक म्हणून करण्यात येई. समुद्रापर्यंत पृथ्वीवर फिरत फिरत रामाच्या अश्वमेधयज्ञाचा घोडा वाल्मीकींच्या आश्रमाजवळ आला. आश्रमात अध्ययन करणाऱ्या ब्राह्मणांच्या मुलांना तो घोडा ओळखतां आला नाहीं. त्यांनीं घोडा कुठून पाहिलेला असणार ! घोडा हें शहरी लोकांचें वाहन. त्यामुळें आपापसांत वर्णन करतांना म्हणतात कीं:—"पश्चात्पुच्छं वहति विपुलम्" असा तो प्राणी कोणता बरें असेल ? परंतु लव क्षत्रिय होता. 'वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव तथा जडे'।–गुरु सर्वांना सारखी विद्या देतात, पण एकाला शंभर मार्कस् मिळतात आणि दुसऱ्याला शून्य मार्क मिळतो. वाल्मीकींनी सर्वांना सारखें शिकविलें होतें, परंतु सर्वांनीं आपापल्या बुद्धीप्रमाणें ग्रहण केलें. लवानें पुस्तकांत वाचलें होतें. तो क्षत्रिय होता. तो ब्राह्मणांना म्हणाला, "तुम्हीं या प्राण्याला कसा ओळखूं शकणार ! दूर व्हा. हाच अश्वमेधयज्ञाचा घोडा आहे." त्यानें घोड्याच्या मस्तका-वरील लेखन वाचलें आणि मनांत म्हणाला कीं, "क्षत्रिय जात जगांतून खलास झाली काय ? जगांत मी क्षत्रिय आहें असें म्हणणारा कोणी नाहीं का ?" लवानें घोड्याला पकडलें व त्याला आश्रमाच्या आवारांत घेऊन गेला. ब्राह्मणाचीं मुलें खेळायला सजविलेलें चांगलें खेळणें मिळालें म्हणून अगदीं खुष झाली होतीं. परंतु इतक्यांत पाठीमागून शस्त्रधारी सैनिकांना धांवत येतांना पाहिलें. ब्राह्मणाचीं मुलें शस्त्रधारी सैनिकांना पाहून घाबरलीं. ब्राह्मणांच्या मुलांना लढायला थोडेंच येतें ! लवाला सांगतात, आम्ही पळून जातों, "आम्ही पळून जातों, तूं पण पळ." लव पळण्याकरितां जन्मलेला नाहीं. तो एकटा उभा राहिला.

लवानें घोड्याचा कान पकडून त्याला बांधलें. सैनिकांनी त्याची कडक शब्दांत हजेरी घेतली, परंतु त्यानें त्यांना मुळींच जुमानलें नाहीं. त्यावेळीं त्याला समजाविण्या साठीं सैनिक म्हणाले, 'हा पोरकटपणा काय? राम कुठे आणि तूं कुठें?' लव म्हणतो, "बोलताना कांही विचार आहे कीं नाही? रामाविषयीं आदर तर आहे. अगोदर माहित असतें तर घोड्याला पकडलें नसतें, परंतु तुम्हांला येताना पाहिलें. आता घोडा सोडणार नाही." नंतर त्यांच्यांत युद्ध झालें, परंतु लवापुढें त्यांचें काहीहि चाललें नाहीं. म्हणून लक्ष्मणाचा मुलगा चंद्रकेतु आणि सुमंत्र पुढें आले. चंद्रकेतु अत्यंत लहान असलेला योद्धा होता. दोघेहि समवयस्क होते. Today the age of Chivalry has gone" चंद्रकेतु सुमंत्राला सांगतो, "माझ्यासारखाच हा आहे असें वाटतें. सुमंत्रा! त्याला रथ दे. मी रथावरून लढणार आणि हा जमिनीवरून लढणार हें बरोबर नव्हे." तो म्हणतो, "हा रथ घे आणि त्यांत बसून लढ." लव म्हणतो, "तुझा रथ तुझ्याजवळ राहूं द्या. तुझ्या सौजन्यांत सर्व आलें, मला आनंद झाला. परंतु आम्ही जंगलवासी आहोंत." सुमंत्र म्हणतो, 'कोणत्या प्रकारचा मुलगा आहे पहा!' चंद्रकेतु म्हणतो, "रामानें जर याला पाहिलें असतें, तर त्याला किती बरें आनंद झाला असता!" लव म्हणतो, 'राम सज्जन आहे असें मी ऐकलें आहे, परंतु त्याचे नोकर अशा प्रकारची राक्षसी वाणी कां बरें उच्चारतात? तुमचे सैनिक असें बोलले म्हणून घोडा पकडलेला आहे, नाहीं तर सोडून दिला असता. मला राज्य थोडेंच करावयाचें आहे?' सुमंत्र म्हणतो, आमच्या सैनिकाची निश्चित चूक आहे. त्यांचा पराभव हा तुझें शौर्य दाखवितो. परंतु परशुरामाचा पराभव करणारा राम आहे, म्हणून घोडा सोडून दे.' लव शांतपणें म्हणतो, "रामाची स्तुति कसली करता? परशुरामाचा पराभव केला यांत काय केलें?

"परशुराम शस्त्रग्राही ब्राह्मण होता." चंद्रकेतु हें एकून चिडतो. तो म्हणतो, "हा कोणी नवा पुरुषाचा अवतार आहे असें वाटतें. रामाच्या चरित्राची सुद्धां याला माहिती नाहीं–'पुण्यानि तातचरितान्यपि यो न वेद।' राम याच्या कांहीं खिजगणतींत दिसत नाहीं." दोघेहि लढाईला सुरवात करतात.

नंतर राम येतो. लवाकडे पाहून राम खुष होतो. मुलाला पाहिल्यानंतर त्याच्याकडे त्याचें चित्त आकृष्ट होतें. शुद्ध प्रेमाला बाह्य वस्तूचें आकर्षण नसतें, आंतील आकर्षण असतें. रामाच्यावेळीं फोटो काढणारे (Photographers) नव्हते. त्यामुळें रामाच्या भावनांचा फोटो निघू शकला नाहीं. चंद्रकेतु म्हणतो, 'काका आलेले आहेत.' लव म्हणतो, "तुला तर चार काका आहेत." चंद्रकेतूच्या तोंडून रामाचें नांव ऐकून म्हणतो की, "प्राचेतसाचा शिष्य लव तुम्हांला नमस्कार करीत आहे." 'प्राचेतसान्तवासी लवोऽभिवादयते।' वडिलांचें नांव माहीत नसल्यामुळें लव असें म्हणतो. इतक्यांत

कुशही येतो. एकटा भाऊ लढत आहे, म्हणून स्वतः धनुष्याचा टणत्कार करीत येतो. रामला हें पाहून आनंद होतो.

भारतीय संस्कृतींतील तरुण कसे असावेत त्याचा हे दोघे आदर्श आहेत. मुलगा नव्हे परंतु जगांतील वीररस ज्याच्यांत एकवटलेला आहे ती मूर्ति येत आहे. जगाकडे तृणासारखे पाहाणारे त्याचे डोळे आहेत, पृथ्वीला खालीं नेणारी तो पावलें टाकीत आहे, असें असूनही ज्याच्या ठिकाणीं हिमालयासारखी धीरता आहे, राम म्हणतो कीं साक्षात् वीररस येत आहे.

दृष्टिस्तृणीकृतजगत्त्रयसत्त्वसारा धीरोद्धता नमयतीव गतिर्धरित्रीम् ।
कौमारकेऽपि गिरिवद्गुरुतां दधानो वीरो रसः किमयमेत्युत दर्प एव ॥

असे भारतीय तरुण असावयास पाहिजेत. क्षुद्र, भित्रे, स्वार्थी, भोगलंपट तरुण असतील तर तें कसलें राष्ट्र ? कोणाची उन्नति ? आम्ही कपडे काढून जेवायला बसत नाहीं, कारण छाती दाखवतांना आम्हाला लाज वाटते. हा तरुण कसला ? आकाशाला बांधणारा आणि हिमालयाचें चूर्ण करण्याची दुर्दम्य आशा बाळगणारा म्हणजे तरुण.

आज वीस वर्षांचा तरुण जणू कांहीं सर्व झालें आहे असा वागतो. वाल्मीकींनीं नंतर राम व लव-कुश याची भेट करविली आहे. लव-कुशांनीं वडिलांच्या कीर्तीला शोभेल असें वर्तन केलें आहे.

रामायण हा भारताचा सांस्कृतिक ग्रंथ आहे. लोकांना मार्गदर्शन होण्यासाठी हा ग्रंथ लिहिला आहे. रामायणाच्या या चरित्राच्या 'आकर्षणा' मुळें नंतर अठरा संस्कृत रामायणें लिहिलीं गेलीं आहेत. प्राकृत भाषेंत किती असतील ? तें कोणाला माहीत ! इतर सर्व रामायणें चांगलीं आणि वाचण्यासारखीं आहेत, परंतु त्या सर्वांना मूलभूत ऐतिहासिक आणि प्रमाणभूत रामायण हें केवळ वाल्मीकिरामायणच आहे.

रामाचें वर्णन म्हणजे आदर्श पुरुषाचें वर्णन. भगवान् व्हायचें असेल त्याला अगोदर रामासारखें आदर्श बनविलें पाहिजे. कर्तव्य आणि पौरुष यांचें प्रतीक म्हणजे राम. असें जिथें नसेल तिथें राम नाहीं, असें आपण प्राकृत भाषेंत म्हणतो. रामायण भारतीय संस्कृतींतील उत्तोत्तम व्यक्ति कोणत्या त्यांचें आविष्करण वाल्मीकींनीं केलें आहे. भारतीय संस्कृति जगांत काय फेरफार करूं इच्छिते तें रामायण वाचल्यानंतर कळेल. अधःपतित, दुर्बळ आणि भोगलंपट झालेल्या भारतीयांना तर रामायण मार्गदर्शन करीलच, परंतु संपूर्ण जगाची उन्नति करण्याची शक्ति रामायणांत आहे. वाल्मीकींनीं दाखविलेलें जीवन जगण्यासाठीं गुण आत्मसात् करून ते प्रत्यक्षांत आणूं. तें मंत्रयुग, कलियुग किंवा शाप नाहीं तर वरूप होईल. रामकाळांतील समाजव्यवस्था आत्मसात् करा. त्यावेळचें जीवनचित्रण म्हणजे समाजाच्या प्रगतीचें प्रतिबिंब—समाजाचें उत्कृष्ट वर्णन म्हणजे रामकालीन समाजव्यवस्था.

रामायणात रामकालीन प्रजेचें दिव्य वर्णन वाचल्यानंतर असें वाटेल कीं, विचारांचा सुवर्णकलश रामकालीन लोक होते. हें वाल्मीकींचें वर्णन वाचलें आणि त्याच्याचबरोबर आजच्या मानवी जीवनाचें चरित्रचित्रण करणाऱ्या लेनिनचें 'स्टेट ऑफ रेव्होल्यूशन' मधील 'Higher phase of Communism' वाचलें तर त्यांतही अशी कल्पना पाहायला मिळते. दोघांची दृष्टि एकच आहे. रामायणकालीन समाज अशा तऱ्हेचा उच्च आदर्शरूप होता. असा समाज व्हायला हजारों वर्षें लागतील.

कर्तव्यपरायणता म्हणजे राम, परंतु रामाचे ठिकाणीं केवळ कर्तव्यपरायणता नव्हती. कर्तव्यपरायणतेबरोबर निर्लोभीपणा पण होता. म्हणून लोक केवळ कर्तव्यपरायणच नव्हते, तर त्याच्याचबरोबर रामासारखे लोभविवर्जितहि होते. लोभविवर्जितता कशी येईल हें एक समाजशास्त्रांतलें कोडें आहे. कोणालाहि तें उलगडत नाहीं. पैशाची वाटेल तेवढी विभागणी करा, परंतु लोभ जोपर्यंत गेला नाहीं तोंपर्यंत संघर्ष राहाणार. रामकालीन समाजानें आपल्याला असें राहायला शिकविलें आहे. खरोखर! त्याकाळच्या मानव वंशाचे आपण ऋणी आहोंत. केवढी मेहनत घेतल्यानतर त्यांनीं अशा तऱ्हेचा समाज निर्माण केला असेल! त्याकाळच्या लोकाना विसरलों तर आपण कृतघ्न ठरूं. मानव्याच्या पूर्णावस्थेचा प्रगाढ परिचय रामायणांत करून देण्यांत आलेला आहे. ज्याला पूर्णावस्थेची घाई लागली असेल त्यानें रामायणांतील समाजव्यवस्थेचें वर्णन जरूर वाचावें. राम विश्वात्मवादी आहे, स्वतःचीं सुखदुःखें विश्वाशीं एकरूप केलेलीं आहेत. रावण म्हणजे व्यक्तिवाद—मी आणि माझीं सुखें. राम म्हणजे विश्वात्मवाद—मी आहें, त्याचप्रमाणें जगांत दुसरेहि आहेत. मला खायचें आहे त्याचप्रमाणें इतरांनाहि खायचें आहे. मला न्याय हवा त्याचप्रमाणें माझ्या बांधवांनाहि न्याय मिळाला पाहिजे. अशा तऱ्हेनें विश्वात्मवादी दुसऱ्यांचे विकार आणि विचार यांचाहि विचार करतो. रावण म्हणजे मी आणि माझे उपभोग. बिभीषणाशीं पटत नाहीं तर त्यानें खुशाल निघून जावें. व्यक्तिवाद अतिशय नैसर्गिक आहे; मी आणि माझें. आईच्या मांडीवर बसलेल्या लहान मुलाला कांहीं खाऊ मिळाला तर आईला न देतां खाऊन टाकतें. विश्वात्मवाद संस्कारांनी येत असतो. त्याकरिता प्रयत्न आणि पुरुषार्थ याची आवश्यकता आहे. रावण मेहनतीशिवाय होऊं शकतो, परंतु राम व्हायला मेहनतीची गरज आहे. व्यक्तिवाद धांवत येत आहे त्यावेळीं राम कसें व्हायचें तें रामायण शिकवितें.

व्यक्तिवादी लोकांचा मीपणा कुठपर्यंत? मी आणि माझें कुटुंब ही भावना सुद्धां त्यांच्यांत नसते. कुटुंबाची गोष्ट तर बाजूलाच राहो, परंतु पत्नी सुद्धां मी नाहीं, सुख देईल तोंपर्यंत पत्नी, नाहीं तर घटस्फोट. माझा भाऊ म्हणजे पण मी नाहीं. मी हा व्यक्तिवाद ठिकठिकाणीं नाचत आहे. असें असतांना रामकालीन मानवांनी काय

केलें होतें ? वसिष्ठ, विश्वामित्र यांनीं केवढे परिश्रम घेऊन संस्कार केले होते ? म्हणून व्यक्तिवाद दूर करायला संस्कारांचीच गरज आहे. ते संस्कार वैदिक वाङ्मयांत उडी मारल्याशिवाय मिळणार नाहींत. म्हणून 'अहम्' जाण्यासाठीं मेहनत करा, बुद्धि घासा. असें कराल तरच व्यक्तिवाद नाहींसा होईल. नाहीं तर बाप आणि मुलगा यांचेंही पटणार नाहीं. मुलगा म्हणतो कीं वृद्ध वडील खटखट करतात म्हणून वृद्ध लोकांची गरज नाही, त्यांना पांजरापोळांत सोडून द्या, नाहीं तर वांद्याच्या कत्तलखान्यांत पाठवा. मी म्हणजे सहा फूट व्यक्ति, दुसरें काहीं मानायला मी तयार नाहीं, मग काय ?

म्हणून वैदिक वाङ्मयांत उडी मारून त्यांतील तत्त्वें आत्मसात करा, स्वाध्याय करून वैदिक जगाला विश्वात्मवादी बनविण्याची आवश्यकता आहे. स्वतः तो विश्वात्मवाद आचरणांत आणूनच दुसऱ्याला सांगायला पाहिजे. रामायणाचें हेंच महत्त्व आहे. विशिष्ट प्रकारचें Hammering करून मानवाला विश्वात्मवादी बनविण्यासाठीं विश्वमित्र वगैरे ऋषींनीं रक्ताचें पाणी केलें होतें. त्यांच्या प्रयत्नाचें नवनीत म्हणजे रामराज्य होय. रामायण ऐकून पुण्य मिळतें असें समजाल तर रामायण लिहिणाऱ्या लेखकाचा हेतूच नष्ट होईल. लोभविवर्जित होणें हा त्याचा हेतु आहे, त्याचबरोबर कर्तव्यपरायणता सुद्धां यायला पाहिजे, आणि लोकोत्तर गुण जीवनांत प्रत्यक्ष व्हायला पाहिजेत. त्यासाठीं जीवन समर्पित करा. अशा तऱ्हेचे मानव्याचे संस्कार करा. व्यक्तिवाद जन्मापासूनच येतो. रावण होण्यासाठीं संस्काराची जरूर नाहीं. राम होण्यासाठीं संस्कारांची आवश्यकता आहे. जगात अशा तऱ्हेची व्यवस्था कुठेंही पाहायला मिळणार नाहीं. रामायणांतील कर्तव्यपरायण लोभविवर्जित आणि लोकोत्तर गुणसंपन्न विलोभनीय मानवचरित्रें पाहूनच आपलें मस्तक आदरभावानें नम्र होतें.

अशा तऱ्हेचा आदर्श समाजवाद, दिव्य लोकोत्तर जीवन, तसेंच अशा तऱ्हेचे भव्य आणि उदात्त विचार जर आत्मसात् करणार नाहीं तर काय करणार ? मोठे मोठे राजकारणी लोक याकरितां डोकीं फोडीत आहेत, कोणत्याही 'Ism' मुळें शुद्ध रामव्यवस्था येणार नाहीं. निर्विकार आणि शुद्ध व्यवस्था रामकालीनच होती, जी रामायणांत दाखविली आहे. अर्थशास्त्रांतल्या सर्व प्रश्नांचा फडशा रामकालीन लोकानीं केलेला आहे. समाजव्यवस्थेंत वृत्तसंकर होऊं नये आणि गर्भविग्रह होऊं नये म्हणून लोकांचे प्रयत्न होते अशा तऱ्हेचा तो लोकोत्तर बुद्धिशाली उत्कृष्ट काळ होता, त्या काळच्या विचारांत दिव्यता आहे. पण आपलें दुर्दैव कीं, आज आपलेच लोक त्याला हीन लेखण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. लोकानीं कितीही नक्करी करावी, परंतु इथें अद्वितीय सत्कार करण्याची वृत्ति आहे.

पाठशाळेंत उपनिषद् वाचण्याकरितां जातों, असें सांगाल त्यावेळीं रावणी वृत्तीचे लोक तुम्हाला कमी लेखतील, त्याच्यात अठराव्या शतकातील गोष्टी आहेत,

'ॐ...हूँ...' असें म्हणून तिरस्कार करतील, असें ऐकल्यानंतर कारलें खाल्ल्यासारखें तोंड कराल! आणि सर्व गप्पा आहेत असें शेवटीं म्हणाल. त्यांना सांगायला पाहिजे कीं, तुमच्या डोक्यांतही येणार नाहीं अशी मोठी वैचारिक उडी रामायणानें मारलेली आहे. त्यांत अंधभद्राळू लोकांच्या गोष्टी नाहींत. भौतिकवाद वाटेल तेवढी गर्जना करो, पण त्याच्याशिवाय चालणारच नाहीं.

अध्यात्म टिकवणाऱ्याला Offensive व्हावें लागेल. अध्यात्मवादी दुबळा राहिला तर रावणी वृत्तीच्या लोकांची संख्या वाढणार. मोठे शब्द उच्चारूं नकोस. ताकद असेल तर बस, विचार कर. शास्त्रांचा पुर्ण अभ्यास करून बोलायचें असेल तर बोल. अध्यात्मवादी जर दुर्बळ राहिले तर ज्याप्रमाणें जनस्थान आणि पंचवटी यांत राक्षस वाढले होते, त्याप्रमाणें घरोघरीं राक्षस वाढतील. प्रत्येक त्यांच्या कार्यांत चोंच मारील. आजचे अध्यात्मवादी ईश्वरावर पुर्ण विश्वास ठेवून बसलेले आहेत. काय वसिष्ठ आणि विश्वामित्र अकलशून्य होते! आणि छगनलाल आणि फोगटलाल शहाणे आहेत! वसिष्ठ ६०००० विद्यार्थींना आश्रमांत ठेवीत असत. त्यांचा काय ईश्वरावर विश्वास नव्हता! आळशासाठीं भगवान् नाहीं. अशा तऱ्हेच्या आळशी लोकांना कान पकडून बाहेर लाथ मारून हांकलून द्यायला पाहिजे. त्यांना माहीत नाहीं की रात्रंदिवस कर्मयोग करणारा भगवान् आहे. आपण इथें झोंपतों त्यावेळीं दुसऱ्या अर्धगोलांत प्रकाश कोण पाडतो! एक क्षणही विश्रांति किंवा आराम घेतल्याशिवाय ईश्वराचें कार्य सतत चालू आहे. मोठा त्रिपुंड्र लावला म्हणजे भक्त होत नाहीं. रात्रदिवस कर्मयोग करणारा मुलगा आळशी राहिला तर तो मुलगा नाहीं, म्हणून पशुतेला लाथ मारून मानवतेला वांचवायची असेल तर 'Offensive' होण्याचे दिवस आलेले आहेत. रामचरित्र वाचल्यानंतर आमच्यामध्यें कर्तृत्व आणि पौरुष जर येणार नाहीं, तर आमच्यांत राम नाहीं असें नक्की समजावें. रामायणाच्या योगानें एवढा बौद्धिक विकास व्हायला पाहिजे कीं, 'Defeat us in arguments.' असें सांगण्याची ताकद यावी. आधिभौतिक आणि आध्यात्मिक, व्यक्तिवाद, पशुता आणि मानवता यांची लढाई बरोबर चालू आहे.

आकाशाचा आकार कसा आहे! आकाशासारखा. राम व रावण यांच्या युद्धाला उपमा राम व रावण यांच्या युद्धाचीच. परंतु आपण हें विसरतों कीं 'अणुबॉंब'ची लढाई सर्व ठिकाणीं चालत नाहीं. रामायणाची लढाई तर घराघरांत चालू आहे; नेहमीं चालते. मानवता आणि पशुता, आध्यात्मिक आणि आधिभौतिक, विश्वासवाद

आणि व्यक्तिवाद यांची लढाई रोज चालू आहे. या लढाईत तुम्हीं कोणाचा पक्ष घेणार ! रामाचा कीं रावणाचा ! मानवतेचा कीं पशुतेचा ! लढायचें तर आहेच. कबर कसुन काम करावें लागेल. Ceremonial मनुष्य काय उपयोगी ! एका ठिकाणीं सर्व एकत्रित होऊन स्वाध्याय करूं. जर स्वाध्यायानें असा समाज तयार होत असेल तर स्वाध्याय करण्याची प्रतिज्ञा करूं या. लोकोत्तर समाज तयार करणें, ही एकच गोष्ट, एकच विचार, आणि तो एकाच सतरंजीवर बसून स्वाध्याय केल्यामुळेंच निर्माण होणार आहे. हें आजच्या काळांतही छाती उंच करून सांगतां येईल.

जनतेचें आरोग्य म्हणजेच राष्ट्राचें सामर्थ्य

राष्ट्र सामर्थ्यवान करण्यासाठीं बलवान व्हा. यासाठीं नियमित व्यायाम आणि खेळ खेळणें जरूर आहे. यासाठीं लागणारी उपकरणें म्हणजे डबेल्स, लेझीम...यासारखा सर्वश्रेष्ठ माल आम्ही बनवितो. नगरपालिका, जिल्हा परिषदा, ग्रामपंचायती, व्यायाम शाळा, विकास केंद्रें याना माल पुरवितो.

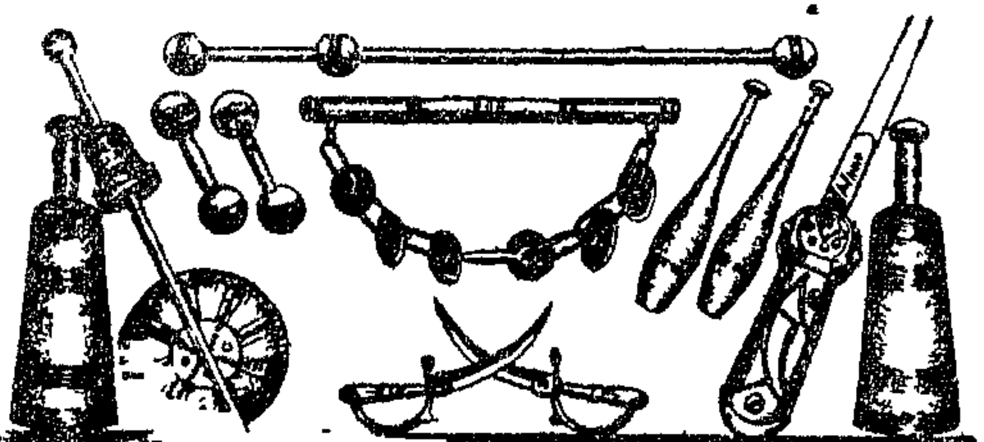

लक्ष्मीविजय वुडन आर्टिकल

८५ बापू खोटे स्ट्रीट,
जामळी मोहोल्ला, मुंबई ३

प्रोप्रायटर—डी. एच्. साखरकर

साईसदया

भेदील भवाला । जिंकील काळाला ॥
अशी तुझी माया । साईसदया ॥ ध्रु० ॥
अनादी अनंत । तूंचि भगवंत ॥
जळो अंतरात । तुझी भक्तिज्योत ॥ १ ॥
देव तू भक्तांचा । प्रभु या जगाचा ।
कृष्ण द्वारकेचा । तू विठू पंढरीचा ॥ २ ॥
बंध हे फुकाचे । दंभ वासनेचे ॥
वेड मला लागे । तुझ्या भक्तिचें ॥ ३ ॥
तूच्र माझें धन । तुझेंच हें मन ॥
हेचि देई दान । झिजो तुझ्यासाठीं तन ॥ ४ ॥
जन्म हा मिळाला । आणि धन्य झाला ॥
तूच रे गोपाला । मुक्ति दे जिवाला ॥ ५ ॥

जा ! शरण साईला—

सोड अभिमान प्राण्या, जा शरण साईला ।
येई संकटकाळीं धावूनिया तो तुझ्या हाकेला ॥ १ ॥
करील जो साईभक्ति; नाहीं त्याला कसली भीति ।
नित्य त्याचा पाठीराखा; दिली बाबानी पावती ॥ २ ॥
असो दीन वा अनाथ । पापी किंवा तो पतित ।
करी रक्षण तो त्याचें; निश्चयानें साईनाथ ॥ ३ ॥
असा थोर महिमा ज्याचा; जगिं गाजला ।
धरी पाय त्याचे, नको शंका तुजला ॥ ४ ॥
आजवरी जे सांगून गेले साधूसंत थोर ।
नाम तुझें जगिं आहे साई मोठे मशहूर ॥ ५ ॥
सोड अभिमान प्राण्या जा शरण साईला ।
येई संकटकाळीं धावूनिया तो तुझ्या हांकेला ॥ ६ ॥

कवि : बा. भा. मगदूम

श्रद्धा व सबुरी

****

लेखक : श्री. बा. भा. मगदूम

हा श्रीसाईबाबांचा महान् दुहेरी मंत्र आहे. नाण्याला जशा दोन बाजू असतात, तद्वत हा मानवी संसार द्विविध स्वरूपाचा आहे. सुख, दुःख, स्त्री, पुरुष तसेच माता, पिता, बहीण, भाऊ इ. नाती द्विविध आहेत; भक्त व परमेश्वर हे नातेंहि बाह्यतः द्विविधच आहे. ज्याप्रमाणें दुःखानें मानव बेजार होतो. तसेच त्याला सुखहि पेलत नाहीं. यासाठीं जीवननिष्ठा असावी लागते, ही निष्ठा श्रद्धेतून प्राप्त करतां येते, व दुःखाच्या परिहारासाठीं 'सबूरीची' कास धरावी लागते. हा भक्तिमार्गातील उत्क्रांतिवाद आहे. जीवन संघर्षमय आहे. हा संघर्ष जर 'श्रद्धा व सबूरीच्या,' नियमानी युक्त नसेल, तर त्याला ओंगळ व हिडीस स्वरूप प्राप्त होईल. केवळ जन्म-गुणावर जसा मानव श्रेष्ठपदी आरूढ होऊ शकत नाहीं, त्याला कर्मगुणाची जोड असावी लागते, या दोन्ही गुणांचा परितोष व उत्कर्ष साधण्यासाठीं बाबांनीं या दुहेरी मंत्राचा उपदेश भक्तांना दिला.

बाह्य संसार व जग हे कृत्रिमतेच्या मायेनें भरले आहे. मानवी व्यवहारांतील 'भल्याबुऱ्याची जाणीव, नाहींशी होत चालली आहे. स्वार्थापरता धर्म नाहीं–हा आजच्या जगाचा युगमंत्र झाला आहे. मग परमार्थाची गोष्ट तर दूरच राहिली, पण ही दांभिकतेची, व स्वार्थाची वाट अंधारातून जाणारी आहे. या काळोखांत न दिसणारे खड्डे निश्चित धोका निर्माण करतात. हा धोका टाळण्यासाठीं 'श्रद्धा व सबुरीचा' प्रकाशमय दीप बाबांनी आपल्या हातीं दिला आहे. या प्रकाशानें आपली भीति नाहींशी होऊन आपण निर्भय होणें हें आपलें कर्तव्य आहे. आचार व विचार यांच्यांत सुसंगति निर्माण करणारी ही दैवी देणगी आहे. या बहुमोल देणगीचा वापर आपण जितक्या कुशलतेनें व आत्मियतेनें करूं तितके चांगलें यश आपल्या पदरीं पडेल. अन्यथा 'घरीं कामधेनू पुढें ताक मागे' अशी अवस्था बहुतेकांची असते. सत्याला आधार देणारा व असत्याचा नाश करणारा हा मंत्र आहे. गतीचे सद्‌गतीत रुपांतर करण्याची किमया या मंत्रांत आहे. बाबासारख्या त्रिकालदर्शी महात्म्यानें मानव जातीला दिलेला हा बहुमोल सल्ला आहे. हा केवळ दांभिक धर्म प्रचार नसून अनुभवानें खात्री करून घेण्याचा प्रयत्नवादी उपाय आहे. 'आधी केलें मग सांगितलें' अशी प्रत्ययवादी साधना आहे. जड व सूक्ष्म मृतावस्थेला जिवंत करणारी ही संजीवनी आहे.

श्रद्धा व सबूरी, हे दुधारी शस्त्र आहे, यासाठीं याचा वापर कुशलतेनें केला पाहिजे, हा जीवनयोग ' योगः कर्मसु कौशलम्। या रीतीनें आचरिला जावा; ', इच्छा, भय, क्रोध हे त्रिदोष, ' श्रद्धा व सबूरींच्या यज्ञात हवन केले तरच स्वानंद-सुखाचे यज्ञफल आपणास मिळूं शकेल. ' श्रद्धा व सबूरी ही षड्रसांची मेजवानी नसून देहधारणेसाठीं नित्य उपयोगी, पडणारी ' भाजी-भाकरी आहे ' शापादपि शरादपि। असे श्रेष्ठ सामर्थ्य या दोन शब्दात भरले आहे. याच्या चिंतनानें विकार-वषता नाहीशी होऊन, सात्विक सामर्थ्याचा लाभ होतो. मानसिक धैर्य निर्माण होते, यासाठीच ' धैर्य तो देव जाणावा। ' असे समर्थ वचन आहे. ज्याप्रमाणें गुन्हा, शासन व कायदा ही त्रिविध सामाजिक उपाययोजना आहे, त्याप्रमाणें मानव, श्रद्धा व सबूरी ही भक्तिमार्गातील त्रिविध उपचारपद्धति आहे. सद्बुद्धि व दुर्बुद्धि ही वास्तवतः आभा-सात्मक रूपें आहेत. ती उपाधिस्वरूप आहेत, व त्यापासून निर्माण होणाऱ्या सुखदुःखादि भावनाही उपाधिस्वरूप आहेत.

सामान्य माणसांचे मन नेहमीच ब्रह्मानंदाच्या श्रेष्ठ स्थितींत राहूं शकत नाहीं. ' श्रद्धा आणि सबूरी ' हा जीवनाचा जमाखर्च आहे. हा जमाखर्च आपण जितक्या चांगल्या रीतीनें करू त्याप्रमाणांत आपला ताळेबंद सुधारत जाईल। अखेरची शिल्लक अधिक अचूक येण्यास मदत होईल. ' श्रद्धा व सबूरीची,' टांगती तलवार सदोदित आपल्या नजरेसमोर राहिली तर ' चित्ताची ' अखंड सावधनता आपोआप निर्माण होते व हा सावधपणा उत्कर्षाला आवश्यक असतो. ज्याला खरी जीवनोन्नती साधायची आहे, त्याला मला काय त्याचे असे म्हणून चालणार नाहीं. दैवाची गहनगती जरी आपणास कळली नाहीं, तरी कर्मांची सहजगती आपण समजूं शकतो. हा आचारधर्म कळकळीनें व जाणीवेनें आचारतां येण्यासाठीं ' श्रद्धा आणि सबुरीची गरज आहे.' बाबांच्या अमर व श्रेष्ठ श्रद्धेनें पाण्याच्या पणत्या पेटल्या, ही श्रद्धेची ज्योत कोणत्या ना कोणत्या स्वरूपांत प्रत्येकाच्या ठाई असते. या ज्योतीला सबूरीची जोड दिल्यास त्याचा प्रकाश मंगलमय व अविनाशी बनतो, बाबांचे हे दोन शब्द चंद्र, सूर्यासारखे आहेत. मानवानें आपल्या दुर्भाग्य नाशासाठीं व दुर्गती टाळण्यासाठीं यांचा उपयोग करावा. बाबांची भक्ति याच मार्गानें आपण करूं शकतो. आपण या मार्गानें चालू लागलो तर बाबांची कृपा सदैव आपल्या पाठीशी उभी आहे, अखिल मानवजातीचे मार्गदर्शन व तारण करण्याचें सामर्थ्य श्रद्धा व सबूरी या दोन महामंत्रांत सांठले आहे.

महापुरुष ब्रह्मेंद्र स्वामी धावडशीकर

लेखक : श्री. नारायण त्र्यंबक जवारकर, धुळें

या महापुरुषाचे जन्मस्थान वऱ्हाड प्रांतामध्यें श्रीगणपतीचे राजुरी नजीक दुधेवाडी म्हणून एक लहान खेडें आहे ते होय. तेथें महादेव भट, दुधेवाडी व राजुरी ह्या गांवीं भिक्षुकी करून आपला चरितार्थ चालवीत. यांच्या पत्नीचें नांव "उमाबाई" असें होतें. बरेच दिवस यांस संतती नव्हती. साठावे वर्षी एक पुत्ररत्न झालें. त्याचें नाव विष्णु असें ठेविलें. सन १६४९ मधें जन्म झाला. आई-वडिलांनीं भिक्षाटण करून द्रव्य संपादन करून मुलाचें मौजीबंधन केलें. वडिलांजवळ वेदाभ्यास करून ते गत झाल्यावर राजूरी येथें अनुष्ठान सुरू केलें. एक तप निस्सिम भक्ती केली. मंगलमूर्ति प्रसन्न होऊन सर्वसामान्य महापुरुष-तुला जन म्हणतील असें वरदान दिलें. विष्णूस परमानंद होऊन काशी क्षेत्रीं जाऊन १६६३चे सुमारास शर्नेद्र सरस्वती नामे एका विद्वान तपोनिधीचा अनुग्रह घेऊन परमहंस दिक्षा घेतली. गुरुनीं ब्रह्मेंद्रस्वामी असे नामाभिधान दिलें, गुरुंची उपासना करून ब्रह्मज्ञान प्राप्त करून घेतलें. नंतर उत्तर मानस व दक्षिण मानस तीर्थयात्रा केल्या. बद्रिनारायणापर्यंत जाऊन परत वाराणशीस आले. पुन्हा यात्रेनिमित्त फिरत फिरत सातार प्रांतीं आले व गुप्त रूपानें राहून देशस्थिती अवलोकन केली. कोंकणप्रांतीं चिपळूणजवळ मौजे पेढें गावी परशुरामाचें प्राचीन रम्य संस्थान आहे. तेथें जवळच एका गुफेंत तपश्चर्या सुरू केली. प्रथम बाळा गोळी याचे दृष्टीस पडलें. तो नित्य त्यांस कंदमुळें अर्पण करी. गोमूत्र प्राशनास आणून देई. केळीचे पानावर बसून ते खाडीपार परशुरामाचे दर्शनास जात. हें पाहून बाळागोळी व बाळाजी विश्वनाथ मनोभावें त्यांची सेवा करीत. बाळाजी विश्वनाथ यास श्री गजानन व भार्गव तुला महत्पद प्राप्त करून देतील असा आशिर्वाद दिला. श्री परशुराम क्षेत्रीं भार्गवाचें प्राचीन मंदीर आहे त्याचा जीर्णोद्धार केला. शाहू महाराज दिल्लीहून सुटून आले त्यांस राज्यारूढ होशील सांगितलें. ते राज्यावर बसलेवर त्यानीं स्वामीस गुरू मानून त्यांची सेवा केली. ब्रह्मेंद्र स्वामीचे आग्रहावरून बाळाजी विश्वनाथ यांस पेशवेपद दिलें. जंजिऱ्याचा हबशी सिद्धिकासम हा १७०७ मध्यें मरण पावला. त्याचे गादीवर याकूबखान बसला. तो हिंदू द्वेष्टा नव्हता. त्यानें स्वामींचें दर्शन घेतलें पेढे आंबडस गांवें देवस्थानास इनाम करून घेतलें. तेथें बापूजीपंत तांबे यांस देखरेख करण्यास ठेवलें. त्यांनीं समर्थ रामदास स्वामीप्रमाणें अलिप्त राहून राजकारण चालविलें. त्याचेवर छत्रपतीची

व प्रमुख सरदारांची निष्ठा बसली. बाळाजी विश्वनाथ यास स्वामी द्रव्यद्वारा मदत करीत बाळाजी १७२० रोजीं सासवड मुक्कामी मृत्यू पावले. नंतर त्यांचे पुत्र बाजीराव यास पेशवेपद मिळाले. स्वामींनीं शाहुमहाराजास मुद्दाम भेटून हे कार्य पार पाडले. धावडची गांव स्वामीस १७२० वा या वर्षी इनाम मिळाले. देवाचे भिक्षेच्या निमित्तानें द्रव्य जमा करीत. सरदाराचे काम सिद्धीस गेले कीं ते स्वामीस द्रव्य देत, पेशव्याकडे लाखो रुपये कर्ज होते. बाजीराव व शाहुमहाराज याची स्वामीवर पूर्ण निष्ठा होती. मराठा राज्याचे उत्कर्षास यांचे फार साह्य झालें. मराठी राज्यात जेवढे म्हणून थोर पुरुष झाले त्यास उदयास आणण्यास कोणीतरी सत्पुरुष कारणीभूत झालेले आहेत. चिंचवडचे मोरया गोसावी, निगडीकर रंगनाथस्वामी, ब्रह्मांडचे आनंद मूर्ती, वडगांवचे जयरामस्वामी इत्यादि सत्पुरुष मराठी वीरांचे गुरु होते.

स्वामी ब्रह्मेंद्र स्वामी महाराज शके १६६० श्रावण महिन्यांत मुखातून रामनाम चालू असताना प्राणोत्क्रमण झाले. त्यांचे समाधी स्थानांवर दिव्य देवालय बांधून त्याचे चिरस्मारक केलें. स्वामींचे समाधीस शतशः प्रणाम करून हे अल्पचरित्र संपवितो.

दिव्य दृष्टीसाठीं TELIGRAM :—DIVYANETRA

शिसा ऑप्टिशिअन्स (BOM. DADAR)

[चष्म्यांचे व्यापारी]

यांच्या येथें तज्ज्ञ डॉक्टरांकडून डोळे मोफत तपासून
उंची व टिकाऊ चष्मे माफक दरानें मिळतील
छबिलदास रोड, दादर (W. R.),

'वासनामय जगत्'

लेखक : श्री. केशव कृष्ण प्रधान

मनुष्याच्या मनाचा वासना हा स्थायीभाव आहे. वासना नसल्या तर मन नाहीं व मन नसते तर वासनाही नसत्या. म्हणून कधीकधी मनालाच दुसरे नांव वासना हे द्यावे असे वाटते. आपल्या सबंध आयुष्यांत आपण कधी वासना केली नाहीं, असा एकही क्षण आपल्याला दाखविता येणार नाहीं. वासना मनांत फारच थैमान घालूं लागल्या म्हणजे त्यांचे अस्तित्व आपल्याला जाणवते. इतरवेळीं त्या मनांत नसतात असें मुळींच नाहीं. फक्त त्या गुप्त अवस्थेत असतात, एवढेच.

मनुष्याच्या वासना जर काढून घेतल्या तर त्याच्या जीवनांतील गोडीच नाहींशी होईल व मग त्यानें जगावयाचे तरी कशाला? मनुष्य केवळ वासनापूर्तीकरितांच जगत असतो. नाहींतर त्याला जगण्याचे कांहींएक प्रयोजन नाहीं. आपण वासनांना गोड नावे देऊन चांगली वासना, वाईट वासना, किंबहुना वासना शब्द टाकून त्या ठिकाणीं चांगला शब्द इच्छा असा वापरतो. परंतु मला असें वाटते कीं, वासना शब्दाचा अर्थ वाईट इच्छा असाच आपण कां करावा? इच्छा म्हणा, वासना म्हणा या सर्वांचा अर्थ आपली मनापासून आवड. वासना म्हणजे तात्पुर्ती इच्छा असें म्हटले तर इच्छाही बराच काळ टिकणारी वासना असें म्हणावे लागेल. एवढाच काय तो या दोघामध्ये फरक आहे. बाकी दोन्ही मनांपासून असलेल्या आवडीच. आपली कुठलीही मनांपासून असलेली आवड पुरी व्हावी असें कोणाला वाटत नाहीं? सर्वांनाच वाटतें आणि ते वाटणें हे अगदी बरोबर आहे. ज्यांच्या पूर्ततेमुळें आपल्या मनाला पूर्णपणें समाधान आणि सुख लाभेल, अशा आपल्या इच्छा एकत्रीत केल्यास त्या त्या सर्वांची गोळाबेरीज आपल्या दृष्टीने, आपलें जीवन पूर्णपणें सौख्यमय करण्यांत होईल असें आपल्याला सहाजिकच वाटते व तसें जीवन जगण्याचा आपण सतत प्रयत्न, नव्हे अट्टाहास करीत असतों. श्रीसमर्थांच्या उक्तीप्रमाणें 'जगी सर्व सुखी असा कोण आहे' या प्रश्नाचे उत्तर कोणीही, हमखास मी आहे असें देऊ शकत नाहीं. हेच खरोखर सर्व दुःखांचे मूळ कारण आहे. इच्छा

हा जर मनाचा स्थायीभाव आहे तर त्या पुन्या करण्यासाठीं सारखे घडपडणें ही मनांची नैसर्गिकच क्रिया असणार. व मनांत उद्‌भवलेल्या त्या त्या वेळच्या त्या त्या वासना भोंवतीं मन आपल्या विचारांनी, कल्पनानी पिंगा घालणार त्यांत नवल ते काय ?

बऱ्यावाईट इच्छा

मनांच्या या नैसर्गिक क्रियेंत तारतम्य बुद्धी वापरून अतीव सुखासाठीं कोणत्या इच्छा चांगल्या व कोणत्या वाईट याविषयीं नीति तत्वे एकसारखी आपणास घडे देत असतात. आमचे वेदांती तर आम्हांस मुळांत इच्छाच मारून टाका म्हणजे तुम्ही एका निर्वाच्य, निरामय, अमर आणि अखंड अशा ब्रह्मानंदाचे घनी व्हाल असें आमीष सतत दाखवितात. जगातील सर्व धर्म आम्हाला इच्छेमध्यें चांगली इच्छा व वाईट इच्छा असे दोन भाग करून, वाईट इच्छेपासून दूर राहण्यास बजावतात. किंबहुना आम्ही त्यांच्या दृष्टीनें चांगल्या इच्छा करून चांगले विचार, चांगल्या कल्पना करूं लागलो, म्हणजेच आम्ही खरेखुरे धार्मिक झालो आहोंत असें त्यांस वाटते.

मला वाटतें अशा तऱ्हेनें चांगल्या इच्छा बाळगणें, चांगले सुसंस्कृत विचार करणें वगैरे गोष्टी मनुष्याला जवळ जवळ दुष्प्राप्य आहेत. ज्यांना समाज वाईट म्हणतो अशा इच्छा मनामध्यें न येणें हें कांहीं दोरीवरची सर्कस करण्याइतकें सोपें नाहीं. चारचौघांनीं आपल्याला बरें म्हणावें याच भावनेनें मनुष्य आपल्या वाईट म्हटल्या गेलेल्या इच्छांना काबूत ठेवण्याचा प्रयत्न करतो व त्या प्रयत्नांत कमी अधिक यशस्वीहि होतो. परंतु याचा अर्थ हा नव्हे की, अशा तऱ्हेच्या सर्वच इच्छावर तो पूर्णपणें विजय मिळवूं शकला आहे. माणसाचे हे अपयश माझ्या दृष्टीनें अगदीं स्वाभाविक असेंच आहे, एवढेंच खरे कीं आपण चार–चौघांमध्यें आपल्या मनातील वाईट इच्छा बोलून दाखवीत नाहीं. कधींकधीं आपल्या मनांत वाईट इच्छा असतांना सुद्धां आपल्यांत त्यांचा अभाव आहे, असें उगीचच आपणांस वाटत असते. नीट लक्ष लावून पाहिल्यास त्या सतत तेथें वास्तव्य करीत असतात.

इच्छा हाच परमेश्वर

माझ्या दृष्टीनें इच्छा हाच परमेश्वर आहे. अगदीं मूर्तिमत परमेश्वर आहे, व म्हणूनच त्यांत वाईट किंवा चागला असा कुठलाहि सापेक्षीय भाग नाहीं. मूळांत इच्छा हेंच चैतन्य, हीच मूळशक्ति. ती जगांत जे जे कांहीं दिसते व त्यातील जे जे कांहीं आवडते त्या त्या कडे स्वबलानें धाव घेणारच. त्यातच चैतन्याचे चैतन्यपण, व जीवंतपण आहे. मूळ आनंद जो आपल्याला हवा हवासा वाटतो व जो इच्छापूर्ती-

साठीं इच्छेच्या स्वरूपानें आपल्या मनाचा स्थायीभाव असतो तोच मुळांत अमर आहे. तेव्हां दुसऱ्या अर्थानें इच्छाशक्ती हीच अमर झाली. ती मारता येणें म्हणजे आपल्यामधील परमेश्वराचा अमर अंश नाहींसा करण्याचें असाध्य काम करण्यासारखें आहे. तेव्हा आमचा सर्व धर्मग्रथाचा व वेदांताचा इच्छाच नष्ट करा हा अट्टाहास मूळांतच चुकीचा आहे. त्या ऐवजी आपल्यामधील वारंवार निर्माण होणाऱ्या इच्छाना खरोखरी काय पाहिजे आहे याचाच नुसता विचार न करिता जे पाहिजे ते मिळाल्यावर आपण अपेक्षिलेले सुख खरोखर आपणास त्या इच्छ पूर्तीतून मिळाले काय याचाहि विचार आपण केला पाहिजे. ते जर मिळाले नसेल तर ती इच्छा किंवा वासना एकवेळ पुरी झाल्यानंतर जो सुखाचा अनुभव आला तोच सुखाचा अनुभव ती इच्छा अगर वासना दहावेळां पुरी होऊन सुद्धा जवळ जवळ तसाच येणार. दर खेपेला विशेष असा फरक होणार नाहीं, व त्यापासुन मिळालेले सुख एक वेळेला जेवढे मिळाले तेवढेच व तसेच दाही वेळेला सुद्धा मिळणार. फरक झाला तरी तो कळण्या न कळण्या इतकाच होणार. एवढे समजूनसुद्धा मनुष्य त्याच इच्छा पुन्हा पुन्हा पुऱ्या करण्याचा प्रयत्न का करतो ? याचे कारण असें आहे की, मनुष्य या दृष्टीकोनांतून इच्छापूर्तीपासून झालेल्या आनंदाकडे पहात नाहीं. वरील दृष्टीकोनातून त्या इच्छापूर्तीचा विचार करीत नाहीं, हे एक कारण झालें. दुसरे कारण त्याची इच्छापूर्तीपासून होणाऱ्या सुखाची अपेक्षा खरोखरी किती आहे तेच त्याला स्वतःला कळत नाहीं. रोजचे नीरस जीवन, जें चालले आहे त्यापेक्षां थोडेफार निराळे केवळ रुचिपालटासारखे काहींतरी करावे असे वाटल्यावरून तो पुष्कळवेळा कांहींतरी करीत असतो. म्हणून त्यास इच्छापूर्तीनंतर विशेष फरक जाणवत नाहीं. मनापासून असलेली आवडसुद्धां मनःस्थिति योग्य असल्यावरच, पुरी होण्यांत आनंद आहे. इतरवेळी पुरी झाल्यास त्या पूर्ततेंत विशेष आनंद वाटत नाही.

आमची भ्रामक समजूत

मनुष्यानें जर आपणास खरोखर किती आनंद पाहिजे आहे याची नीटशी कल्पना करण्याचें ठरविलें तर त्याला असें कळून येईल कीं आनंदाला पार नाहीं. आणि म्हणुनच कोणतीही ऐहिक इच्छा अगदीं पूर्ण झाली तरी तो आनंद मिळाल्यासारखा वाटत नाहीं. शिवाय मूळ आनंद हा मुक्त व विषयरहित असल्यामुळें तो विषयसापेक्षेंत कोणत्याही विषयापासुन झाला आहे असें निष्कारण समजून आपणच त्याचें मूळ स्वरूप मर्यादित करतो. विषय उपभोगाशिवाय आनंद मिळणार नाहीं असें समजून आपण विषयोपभोगाच्या वस्तूंच्या मागें त्यापासूनच आनंद मिळतो असें खोट्या तऱ्हेनें समजून मागें लागतो. थोडक्यांत साध्यासाठीं लागणाऱ्या साधनांचा विनाकारण अवलंब आपण करतो. विषयापासून आनंद होतो ह्या भ्रामक समजुतीमुळें विषयवस्तू मुळांतच नष्ट झाली अगर ती प्राप्त

होण्याची शक्यता दुरावली की आपणास अपरीमित दुःख होते हा मानवी जीवनाचा इतिहास आहे. म्हणून प्रत्येक सजीव अथवा निर्जिव वस्तूच्या म्हणजेच विषयाच्या उपभोगानंतर त्या वस्तूपासून खरोखरीच जे सुख उपभोगिले त्या सुखानें आपले पूर्ण समाधान झाले अथवा नाहीं ह्याबद्दल आपण आपल्यालाच विचारले पाहिजे. जर खरोखरच समाधान झाले असेल तर आपण पुन्हा त्याच वस्तूच्या मागे लागून ते समाधान मिळविण्याचा प्रयत्न करू; परंतु आपला अनुभव असा आहे कीं, कोणतीही वस्तू अगर विषय; उपभोगानंतर आपणास पुर्णपणें समाधान देऊंच शकत नाहींत. पुन्हा पुन्हा समाधान मिळण्यासाठीं त्याच वस्तूचा अगर विषयाचा जो अवलंब आपण पुन्हा पुन्हा करतो तो केवळ प्रथम मिळालेले समाधान अपुरे, अपूर्ण वाटते म्हणूनच. पूर्ण समाधान झालें म्हणून नाहीं. म्हणूनच मानवी जीवन हे आपणास अपूर्ण वाटते. पूर्ण समाधान देणारें वाटत नाहीं. पूर्ण समाधान मिळविण्याची इच्छा म्हणजेच मूळ इच्छाशक्ति. म्हणजेच मूळ आवड. तिची शक्ति इतकी जबरदस्त मोठी व दांडगी आहे कीं ती मानवी मनाला झंझावातासारखे हेलकावे देऊन त्यांस जगांतील सव विषयाच्या मागें लावून आपली पूर्तता करण्यास भाग पाडीत आहे. अर्थात ही पूर्तता कोणत्याही ऐहिक विषयापासून पुरी होऊं शकतच नाहीं, हें मानवाच्या आतांपर्यंतच्या अनुभवावरून पुरेपुर सिद्ध झालें आहे. तेव्हां सहाजिकच हें पुरेपूर समाधान त्याला कोणत्याही विषयावर अवलंबून राहून कधींहि मिळणार नाहीं, हें सूर्यप्रकाशाएवढें सत्य आहे. तेव्हां हें समाधान मिळविण्यासाठीं त्याला कुठल्यातरी निर्विषय स्थितीचा अवलंब करावा लागेल. तो आज नाहीं तर उद्यां.

दुःखांतून सुटण्याचा राजमार्ग

विषयांचें ह्या जगांतील अस्तित्व माणसाला अतिशय उपयुक्त असें आहे व त्याचा उपभोग घेणें हें तर त्याहूनही जास्त महत्त्वाचें आहे. तो जर घेतला नाहीं तर माणसाला आपल्याला पाहिजे असलेल्या खऱ्याखुऱ्या आवडीची म्हणजे मूळ शक्तीची कल्पनाच येणारें नाहीं. ती खरीखुरी कल्पना येण्यासाठीं विषय उपभोगाचा आनंद व निर्विषय आनंद स्थिती याचा तुलनात्मक अभ्यास करतां आला पाहिजे व त्याचें ज्ञान झाले पाहिजे. परंतु माणूस विषयांच्या मागें लागल्यावर त्यांच्या निमित्तानें मर्यादित होणाऱ्या, परतु वस्तुतः अमर्यादित असलेल्या आनंदाला पूर्ण आनंद समजून त्याच त्याच विषयाच्या मागे हात धुऊन लागतो, व विषयाच्या असाध्यतेमुळें किंवा विनाशामुळें दुःखी होतो. हेंच जगांतील सुख अगर दुःख. यावर उपाय ' वासना सोडा ' हा खचित नव्हे. वासना जे कांहीं पुर्तीसुख देतात ते पूर्ण सुख असते की अपूर्ण असते याविषयीं परीपुर्ण विचार करणें हाच या दुःखांतून सुटण्याचा राजमार्ग आहे.